

Pedagogik i boendestöd för psykiskt funktionshindrade

– **ett pilotprojekt**

Rapport nr 8

Maria Olofsson, Erik Wennström
och Kerstin Wennström

© Hjälpmedelsinstitutet, 2005

Författare: Maria Olofsson, Erik Wennström, Kerstin Wennström

Handläggare: Catarina Brun

Informatör: Lisbeth Säther

ISBN: 91-85435-13-9

Best nr 05323

Publikationen kan beställas på telefon 08-620 17 00 eller hämtas som ett pdf-dokument på HIs webbplats, www.hi.se/butik/pdf. Den kan också beställas i alternativa format från HI.

Pedagogik i boendestöd för psykiskt funktionshindrade

– ett pilotprojekt

Maria Olofsson
Erik Wennström
Kerstin Wennström

IVH Institutet för vård- & hälsopsykologi AB
Hjälpmiddelsinstitutet
HumanTeknik

Detta pilotprojekt är ett delprojekt inom HumanTeknik, som är ett samarbetsprojekt mellan Hjälpmedelsinstitutet, Schizofreniförbundet och Riksförbundet för Social och Mental Hälsa (RSMH). Pilotprojektet har finansierats med anslag från Hjälpmedelsinstitutet (dnr 03/0642) och IVH Institutet för vård- och hälsopsykologi AB.

Pilotprojektet genomfördes av leg. arbetsterapeut Maria Olofsson, leg. psykolog Erik Wennström och leg. psykolog Kerstin Wennström (projektledare) anställda vid IVH Institutet för vård- och hälsopsykologi AB i Stockholm (www.ivh.se).

Ett stort tack till de personer som bor och arbetar i den bostadsenhet i Stockholms Stad som medverkat i pilotprojektet och som genom sitt intresse och engagemang gjort det möjligt att genomföra projektet.

Sammanfattning

Personer med schizofreni har ofta svårigheter att genomföra aktiviteter i det dagliga livet. Det är välbelagt att kognitiva störningar är viktiga faktorer bakom dessa vardagliga svårigheter.

Experimentella försök med felfri inläring (eng. errorless learning) i samband med färdighetsträning av personer med schizofreni har visat, att personer som instruerats enligt denna metod har kunnat lära sig färdigheter betydligt lättare och med betydligt färre misslyckanden än personer som instruerats på mer traditionellt vis.

Syftet med detta pilotprojekt var att pröva hur en tillämpning av felfri inläring – *Lära Rätt* – kan fungera i praktiken i boendestödsverksamhet för personer med psykiska funktionshinder. I samarbete med personal vid en boendestödsenhet i Stockholms Stad prövade vi några exempel på individuella program för inläring av enkla vardagsaktiviteter. "Lärarna" var mentalskötare med flera års erfarenhet av boendestödsarbete. "Eleverna" var personer med psykossjukdom som bott i gruppbostad stadigvarande under flera år och under tiden fått hjälp med städning och andra aktiviteter i hushåll och hemliv.

Resultatet tyder på att vår tillämpning kan fungera i boendestöd och medföra vinster för både boendestödspersonal och dem de bistår. Men det fanns också svårigheter som måste beaktas i den fortsatta utvecklingen av metoden.

Innehåll

Lära Rätt och pedagogik i stöd för psykiskt funktionshindrade.....	6
Bakgrund.....	6
Lära Rätt som arbetsmetod i boendestöd och sysselsättning	9
Syfte med pilotprojektet	11
Att lära ut aktiviteter med hjälp av Lära Rätt.....	12
Från aktivitetsanalys till individuella inlärningsprogram.....	12
Utbildning av boendestödspersonalen inför prövningen av inlärningsprogrammen	14
Praktisk prövning av inlärningsprogrammen	16
Slutsatser	23
Referenser	26

Lära Rätt och pedagogik i stöd för psykiskt funktionshindrade

Bakgrund

Begreppet ”psykiska funktionshinder” infördes i språkbruket av Psykiatriutredningen (1). Avgörande för om en person kan anses tillhöra gruppen psykiskt funktionshindrade är, att ”funktionsförmågan i boende, medmänskligt och socialt nätverk, sysselsättning och/eller arbete är allvarligt och långvarigt nedsatt” på grund av psykisk sjukdom. Bland personer med psykiska funktionshinder är schizofreni den vanligaste psykiatriska diagnosen (2).

Lära Rätt är beteckningen för en pedagogisk metod som just nu utvecklas av IVH Institutet för vård- och hälsopsykologi AB. *Lära Rätt* skall kunna användas av baspersonal i socialtjänst och psykiatri för att bistå personer med psykiska funktionshinder, särskilt på grund av schizofreni, att lättare kunna lära sig att självständigt utföra grundläggande aktiviteter i vardagen, med eller utan hjälpmedel. *Lära Rätt* skall även omfatta metoder för baspersonal att bedöma när en specialist (t.ex. en arbetsterapeut) bör konsulteras för bostadsanpassning eller för utprovning av hjälpmedel. *Lära Rätt* skall så småningom presenteras som en lärobok för baspersonal i vård, rehabilitering och omsorg, med teoriavsnitt, anvisningar, checklistor och praktiska exempel.

Personer med schizofreni har ofta svårigheter att komma igång med, och att genomföra, aktiviteter i det dagliga livet (ADL) som vi ofta tar för givet att alla kan utföra, såsom att koka kaffe, planera ett inköp, städa sin bostad, tvätta sina kläder och sköta sin personliga hygien. De flesta har också betydande sociala svårigheter i mellanmänskliga kontakter, daglig sysselsättning, studie- och arbetsförmåga. Forskning under senare tid har övertygande visat, att kognitiva störningar av olika slag, framför allt uppmärksamhetsstörningar, minnesstörningar och brister i exekutiva funktioner, är centrala och varaktiga drag i schizofreni (3, 4) och viktiga faktorer bakom dessa vardagliga svårigheter (5-9).

Sådana störningar och svårigheter ställer stora och speciella pedagogiska krav på personal inom boendestöd och arbetsträning för att stödja, bistå och vägleda brukare på ett framgångsrikt sätt. Kunskapen om de kognitiva störningarna, deras betydelse för den sociala funktionsförmågan och de särskilda pedagogiska krav dessa störningar ställer i vård, rehabilitering och omsorg är emellertid så ny att den ännu i mycket liten utsträckning har nått ut till baspersonal såsom

personliga assistenter, boendestödjare, arbetsinstruktörer och psykiatrisk omvårdnadspersonal.

En del av denna kunskap har nått ut via "Ett Självständigt Liv" (ESL), ett pedagogiskt program för träning av sociala färdigheter för personer med schizofreni och andra psykossjukdomar (10-12). ESL, som ursprungligen utformats i USA, har anpassats till svenska förhållanden av Per Borell (13) och därefter vidareutvecklats av Kerstin Wennström till ett rehabiliterande förhållningssätt och en arbetsmetod i boendestöd och sysselsättning för psykiskt funktionshindrade (14). Arbetsmetoderna inom boendestöd, sysselsättning och arbetsträning behöver dock kompletteras med pedagogiska metoder för hur man bistår och hjälper personer med psykiska funktionshinder att självständigt utföra grundläggande aktiviteter i vardagen, med eller utan hjälpmedel. Idag ser vi att brist på sådana metoder leder till att delar av arbetet inom boendestöd och arbetsträning för psykiskt funktionshindrade ofta inte leder framåt på ett sätt som vore önskvärt, till frustration för såväl personal som brukare (15, 16).

Kunskapen om när det är motiverat att ta kontakt med specialister, t.ex. arbetsterapeuter, för anpassning av miljön eller utprovning av tekniska hjälpmedel är också ofta bristfällig och leder till en underförskrivning av hjälpmedel av olika slag (17). Behovet av mer ändamålsenliga pedagogiska metoder i dessa avseenden är således stort.

Experimentella försök med såkallad "felfri inlärning" (eng. *errorless learning*) i samband med färdighets- och arbetsträning av personer med schizofreni har givit mycket lovande resultat (18-21): Personer som instruerats och lärt sig enligt principerna för felfri inlärning har kunnat utföra nya uppgifter och aktiviteter betydligt lättare och med betydligt färre misslyckanden än personer som instruerats på mer traditionellt vis med trial-and-error, där man prövar sig fram för att lösa en uppgift.

Kortfattat består felfri inlärning av fyra moment (20): a) den uppgift som skall läras in bryts ned i sina beståndsdelar, vilka sedan rangordnas från den mest enkla till den mest komplexa; b) instruktion och övning börjar med det delmoment som det är mest troligt att man lyckas med; c) instruktion och övning fortsätter sedan stegvis med allt svårare moment; och d) i genomförandet av varje delmoment sker en överinlärning genom upprepade och framgångsrika övningar. Syftet med felfri inlärning är, att man skall lära sig att utföra en aktivitet rätt från början och vid inlärningsstillfället försöka undvika att göra några som helst fel. Om man lyckas med det, lagras endast de rätta handlingarna i minnet och man undviker därmed störande inverkan från minnen av felaktiga handlingar när man senare på egen hand ska försöka utföra aktiviteten som man lärt sig.

Det är ännu inte helt klarlagt varför inlärning med denna metod tycks vara möjlig trots grava minnesstörningar, men flera rimliga förklaringar har framförts. Den första och hittills huvudsakliga förklaringen bygger på antagandet att färdigheter som lärs in på felfritt sätt kan baseras huvudsakligen på det så kallade procedurminnet, utan att nödvändigtvis belasta det så kallade episodiska minnet (22).

Episodiskt minne och procedurminne är beteckningar på komponenter i långtidsminnet. Episodiskt minne hanterar personliga händelser kopplade till tid och rum (t.ex. vad man åt till frukost igår, var man lade ifrån sig sina nycklar), medan procedurminnet hanterar våra vanor samt våra motoriska och kognitiva färdigheter (t.ex. att cykla, att knyta skor, att läsa). Episodiskt minne kräver medveten uppmärksamhet vid informationshanteringen, medan procedurminne som regel inte gör det – man kan till exempel inte komma ihåg vad man åt till frukost utan att medvetet erinra sig det men vanligtvis utan svårigheter cykla, knyta skorna och läsa utan att tänka på hur man gör det.

Även om episodiskt minne och procedurminne är åtskilda komponenter i långtidsminnet med kapacitet att fungera oberoende av varandra sker normalt en samverkan mellan dessa komponenter vid inlärning av färdigheter. När man lär sig en ny färdighet, såsom att använda ett nytt datorprogram, gör man i början en hel del fel och misstag. Då episodminnet fungerar normalt kan man med dess hjälp medvetet erinra sig vilka fel man först gjorde och hur man korrigerade dessa. Därigenom kan man allt eftersom undvika att begå samma fel och misstag vid upprepade tillfällen. Om det episodiska minnet däremot inte fungerar normalt, kan de faktorer som bidrog till fel och misstag vid tidigare tillfällen utöva samma effekter igen vid senare tillfällen. Därför tenderar personer med störningar i episodiskt minne att om och om igen upprepa samma misstag utan att komma vidare, och därmed hamna i ett tillstånd som Baddeley (22) har beskrivit som ”en kognitiv återvändsgränd”. Baddeley och Wilson (23) har visat, att nyinlärning för personer med grava minnestörningar kan vara möjlig om behovet av felkorrigering kan undvikas genom felfri inlärning. Detta tyder på, menar de, att felfri inlärning huvudsakligen är baserad på procedurminnet och att störningar i episodiskt minne då inte får så stor betydelse, eftersom felkorrigering i princip inte är nödvändig när risken att göra fel i hög grad eliminerats genom detta inlärningsförfarande.

Även Hunkin och medarbetare (24, 25) har visat att felfri inlärning är en effektiv metod vid minnesstörningar, men anser att vinsten med den felfria inlärningen beror på att metoden huvudsakligen minskar belastningen på det av sjukdomstillståndet försvagade episodiska minnet, snarare än att inlärningen helt är baserad på det intakta procedurminnet (26).

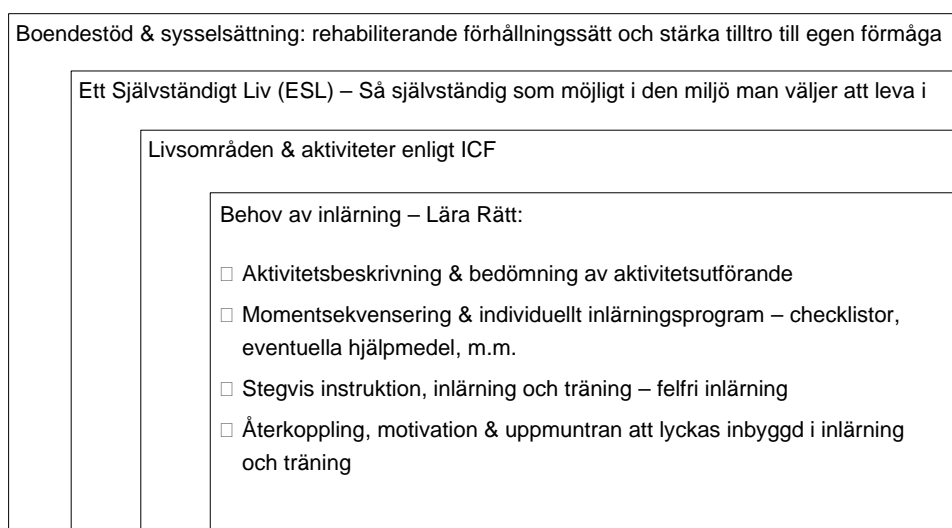
Maxwell och medarbetare (27) har visat att felfri inlärning ställer små krav på medveten uppmärksamhet vid inlärningen och att metoden är tämligen resistent mot psykologisk stress. Eleven blir därmed inte lika känslig för distraktion, vare sig från ovidkommande tankar och känslor eller från störningar i omgivningen, vilket är gynnsamt vid inlärning.

Sammanfattningsvis kan fördelarna med felfri inlärning sägas vara en följd av att förfarandet sannolikt kan baseras huvudsakligen på procedurminnesprocesser, att elimineringen av fel vid inlärningen avlastar eventuella svagheter i episodiskt minne och att felfri inlärning varken är uppmärksamhetskrävande eller stresskänslig, vilket gör den tämligen okänslig för distraktion och annan psykologisk belastning. Vilken eller vilka förklaringar till metodens framgång som är den mest korrekta har dock liten betydelse i praktiken; stödet för felfri inlärning som inlärningsmetod vid minnesstörningar och andra kognitiva störningar är ändå oomtvistligt. Mot denna bakgrund framstår felfri inlärning som en intressant pedagogisk metod i stöd och rehabilitering av personer med schizofreni (28), där inte bara minnesproblem och uppmärksamhetsstörningar utan också hög känslighet för stress (29) anses utgöra centrala faktorer för den för sjukdomens så karakteristiskt nedsatta förmågan att klara sociala kontakter och aktiviteter i det dagliga livet.

Lära Rätt som arbetsmetod i boendestöd och sysselsättning

Nuvarande utgångspunkter för Lära Rätt är kunskapen om de kognitiva störningarnas centrala betydelse vid schizofreni, principerna för felfri inlärning, arbetsterapeutiska metoder och metoder samt förhållningssätt enligt ESL (14). Syftet med Lära Rätt är att underlätta, förbättra och effektivisera det stöd och bistånd som ges inom ramen för boendestöd, sysselsättning och arbetsträning för psykiskt funktionshindrade. Figur 1 åskådliggör det sociala och principiella sammanhang som Lära Rätt är tänkt att ingå i och vara beroende av, vilket kortfattat beskrivs nedan.

Figur 1. Lära Rätt som metod i boendestöd och sysselsättning

Boendestöd och sysselsättning

Boendestöd för funktionshindrade, inklusive personer med psykiska funktionshinder, regleras i Socialtjänstlagen (2001:453) och i Lag (1993: 387) om stöd och service för vissa funktionshindrade (LSS). Enligt regelverket skall stödet leda till att en människa med funktionshinder kan leva och bo på ett sätt som är anpassat efter hans eller hennes behov av särskilt stöd och därigenom få möjligheter att delta i samhällets gemenskap och leva som andra. Ett sådant stöd kan exempelvis innehålla praktisk hjälp i den dagliga livsföringen, stöd i sociala kontakter och stöd i att planera framåt (Socialstyrelsens författningssamling, SOSFS 2002:9 S). Stödet ska ges på ett sådant sätt att det stärker den enskildes tilltro till sin egen förmåga (30), bland annat genom känslomässigt stöd och pedagogiskt arbete.

Ett Självständigt Liv (ESL)

ESL-pedagogik som arbetsmetod i boendestöd och sysselsättning är anpassad efter kunskapen om de kognitiva störningarnas betydelse för att klara aktiviteter i det dagliga livet och dess förhållningssätt vilar på fyra principer (14):

- Verksamheten, dess arbetsmetoder och förhållningssätt skall präglas av tydlighet och kontinuitet.
- Arbetet med enskilda personer ska ledas av konkreta mål och strukturerad problemlösning – i samråd med den det gäller.
- ”Självklarheter”, d.v.s. sådana aktiviteter i det dagliga livet som vi oftast tar för givet att alla kan utföra, såsom att koka kaffe eller borsta tänderna, är något som man i många fall måste få chans att lära sig.
- Återkoppling, både från uppgiften i sig och från personer i omgivningen, är viktigt för att lyckas med en uppgift.

Livsområden och aktiviteter

De livsområden och aktiviteter i det dagliga livet som är föremål för instruktion, inläring och träning enligt Lära Rätt, definieras med hjälp av den vedertagna terminologin i *Klassifikation av funktions-tillstånd, funktionshinder och hälsa* (31).

Behov av inläring – Lära Rätt

Inom detta ramverk, som också åskådliggörs i figur 1, kan Lära Rätt sammanfattas i följande fyra punkter, vilka beskrivs mera utförligt i nästa avsnitt.

1. Den aktivitet som skall läras ut ska först analyseras och beskrivas i sina beståndsdelar, på sådant sätt att a) eleven kan lära in och träna varje del för sig och fortsätta med nästa först

- när han eller hon behärskar den tidigare och att b) elevens aktuella kunskap och förmåga att utföra varje del av aktiviteten i fråga, med eller utan hjälpmedel, kan bedömas.
2. Med ledning av aktivitetsbeskrivningen (a) och bedömningen av aktivitetsutförandet (b) skapas ett individuellt inlärnings- och träningsprogram. I detta program ordnas aktivitetens delar i den följd som bedöms vara optimal utifrån elevens förutsättningar att lära sig den fullständiga aktiviteten. Inlärningsprogrammet kan innefatta checklistor, kognitiva eller fysiska hjälpmedel och andra saker som kan underlätta elevens inläring och utförande av aktiviteten.
 3. Instruktion, inläring och träning ska ske stegvis enligt principerna för felfri inläring och utföras i den miljö och med de redskap som eleven kommer att använda när han eller hon senare ska utföra aktiviteten på egen hand.
 4. Återkoppling, motivation och uppmuntran att lyckas med uppgiften ska vara inbyggd i inlärnings- och träningsprogrammet.

Syfte med pilotprojektet

Syftet med detta pilotprojekt var att i liten skala pröva delar av Lära Rätt genom att ta fram a) exempel på aktivitetsbeskrivningar av vardagsaktiviteter och b) ett förslag till metod för bedömning av aktivitetsutförandet och c) sekvensering av aktivitetsmomenten enligt principerna för felfri inläring. Vi ville också pröva hur exempel på individuella program för inläring av enkla vardagsaktiviteter kan fungera i praktiken inom boendestödsverksamhet.

Att lära ut aktiviteter med hjälp av Lära Rätt

Felfri inläring, som är basen i Lära Rätt, består kortfattat av fyra moment (20):

1) den aktivitet eller uppgift som ska läras in bryts ned i sina beståndsdelar, vilka sedan rangordnas från den mest enkla till den mest komplexa; 2) instruktion och övning börjar med det delmoment som det är mest troligt att man lyckas med; 3) instruktion och övning fortsätter sedan stegvis med allt svårare moment; och 4) igenomförandet av varje delmoment sker en överinläring genom upprepade och framgångsrika övningar.

Från aktivitetsanalys till individuella inlärningsprogram

För att pröva hur felfri inläring kan tillämpas i praktiken inom ramen för Lära Rätt valdes följande aktiviteter som modellexempel i projektet: Att diska (d6401)¹, att tvätta kläder i tvättmaskin och att förbereda för sådan tvätt (d6400) och att rengöra en toalettstol (d6402). Dessa aktiviteter var lämpliga för projektets syften och uppfattades av de boendestödare som skulle medverka i prövningen av metoden som svåra att ge ett bra och effektivt stöd i. Fortsättningsvis benämns dessa boendestödare som ”lärare” och de personer som hade bistånd och skulle försöka lära sig dessa aktiviteter benämns ”elever”.

Första steget i arbetet var att bryta ned de ovan nämnda aktiviteterna i sina beståndsdelar. Litteraturen om felfri inläring gav dock liten vägledning i hur man då går tillväga. Vi försökte därför finna ett sätt att tänka, genom att först noggrant analysera dessa aktiviteter i termer av *moment* och *handlingar*.

Aktivitet, moment och handling

En *aktivitet* är en uppgift eller syssla som en person utför (32). Det kan vara en syssla i hemmet, så som att diska, eller en arbetsuppgift, så som att paketera hopprep. Vidare är en aktivitet ett händelseförlopp som består av flera delar. Aktiviteten diskning till exempel består av att tappa upp diskvatten, tillsätta diskmedel, diska, osv. Dessa delar av en aktivitet kallas här *moment*. Momenten i en aktivitet följer på varandra i en sekvens, som oftast måste utföras i en tidsmässigt bestämd ordning. Exempelvis måste disk sköljas innan den torkas och ett hopprep måste lindas ihop innan det kan paketeras i en påse.

¹ Kodbeteckning enligt *Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa* (31).

Ett moment kan i sin tur beskrivas i termer av vilka *handlingar* som krävs för momentets slutförande. Handlingar beskriver vad man gör i varje moment. Exempelvis kan *momentet* att fylla på vatten i diskhon i *aktiviteten* att diska delas upp i följande *handlingar*: Man tar diskproppen, placerar den över avloppet i diskhon och tappar upp tempererat vatten. Att utföra en aktivitet innebär således att man utför de handlingar som ingår i varje moment och att momenten utförs i den ordning som aktiviteten kräver för att uppnå det mål som aktiviteten syftar till.

Aktivitetsbeskrivning

Utfallet av aktivitetsanalyserna sammanfattades sedan i aktivitetsbeskrivningar, vars syfte är att i termer av moment och handlingar ge noggranna beskrivningar av hur varje aktivitet utförs från början till slut (se bilaga 1a, 2a och 3a). Aktivitetsbeskrivningarna syftar också till att säkerställa att aktiviteten lärs ut på samma sätt varje gång samt till att ge lärare och elev en samsyn på hur moment och handlingar ska utföras.

För att undvika osäkerhet, godtyckliga bedömningar och bedömningar som varierar från tillfälle till tillfälle, anges i aktivitetsbeskrivningarna anvisningar för hur både lärare och elev ska kunna avgöra om handlingarna har utförts på rätt sätt. Förslag till hjälpmedel som kan underlätta inläringen, eller för att underlätta bedömningen av resultatet, lämnas också.

Bedömning av aktivitetsutförande

Nästa steg i arbetet var att tillverka checklistor som lärarna skulle använda för att bedöma vilka moment i respektive aktivitet som en elev redan kunde och vilka som eleven skulle behöva lära sig eller träna ytterligare (se bilaga 1b, 2b och 3b).

Checklistan skulle användas på följande sätt. Läraren förklarar syftet med denna bedömning och ber därefter eleven visa hur han eller hon brukar utföra aktiviteten. Under tiden för aktivitetsutförandet ska läraren observera hur eleven arbetar och fylla i checklistan, för att sedan gå igenom sin bedömning med eleven.

De moment som eleven i bedömningssituationen klarar av att utföra ska vid den senare inläringen inte beröras. Om eleven aldrig tidigare utfört en aktivitet, ska bedömning av aktivitetsutförande inte genomföras, då detta skulle strida mot principerna för felfri inläring. Bedömning av aktivitetsutförande skall inte heller genomföras om eleven av någon anledning inte vill visa läraren hur han eller hon vanligen genomför aktiviteten.

Momentsekvensering

Vid enklare aktiviteter kan inläring av de olika momenten ske i den ordning som momenten naturligt uppträder i aktiviteten. I mer komplexa aktiviteter bör däremot momenten alltid rangordnas efter svårighetsgrad och inläringen påbörjas med det moment där eleven har störst möjlighet att lyckas utan att göra några fel. Dessa två sätt att ordna momenten kallas här *momentsekvensering*. Med ledning av aktivitetsbeskrivningen och lärarens kunskap om elevens förmåga att genomföra aktiviteten väljer man hur sekvenseringen av momenten i aktiviteten skall göras för att skapa det individuella inlärningsprogrammet. De hushållsaktiviteter som användes i vårt projekt var inte särskilt komplexa. Därför användes en naturlig, tidsmässig momentsekvensering i våra exempel på individuella inlärningsprogram.

Instruktion, inläring och träning

Våra instruktioner till lärarna var följande. Initialt ska lärarens roll vid inläring vara mycket aktiv. Läraren ska ge eleven alla instruktioner som krävs för att eleven ska kunna lyckas med respektive handling och då använda de anvisningar, kriterier och hjälpmedel som ges i det individuellt utformade inlärningsprogrammet. Med hjälp av demonstrationer, muntliga instruktioner och fysisk guidning av eleven (till exempel att läraren tar tag om och styr elevens hand) ska läraren vägleda eleven genom varje moment. Först när eleven med säkerhet bemästrar det första momentet, ska läraren gå vidare med det andra momentet, osv. All inläring ska ske i den miljö där eleven senare ska utföra aktiviteten på egen hand. Också de redskap som används vid inläringen ska vara desamma som eleven senare ska använda på egen hand.

Utbildning av boendestödspersonalen inför prövningen av inlärningsprogrammen

Under två hela dagar i projektets början utbildade projektets arbetsterapeut (Maria Olofsson) den personal som skulle fungera som lärare i den praktiska prövningen av inlärningsprogrammen. Hon besökte också de berörda boendestödsenheterna och ansvarade för tillämpningsstöd för de boendestödjare som ingick i försöksgruppen (d.v.s. ”lärarna”).

Utbildningsdag 1

Den första utbildningsdagen omfattade all personal inom den boendestödsenhet där projektet genomfördes, för att även de som senare inte skulle vara lärare skulle få kännedom om projektet och dess innehåll. Utbildningsdagen gav en introduktion till metoder i Lära Rätt och beskrev teorier och huvudsakliga principer för denna typ av inläring.

Deltagarna fick lära sig hur en aktivitetsbeskrivning kan vara uppbyggd. De fick också i mindre grupper prova att på ett detalj beskriva hur man sorterar tvätt, fyller tvätt i och startar en tvättmaskin. Detta gjordes i syfte att ge en ökad förståelse för att även mycket enkla aktiviteter kan utföras på en mängd olika sätt beroende på vem som utför dem. En del av dagen ägnades även åt att klargöra hur metoden skulle kunna införas och användas i deras dagliga arbete.

Besök på boendestödsenheterna

Efter den första utbildningsdagen besökte arbetsterapeuten de olika enheterna, dels för att svara på frågor som aktualiserats efter den första utbildningsdagen och dels för att få bättre inblick i hur dessa enskilda boendestödjare arbetade. Vid besöken på enheterna fick boendestödjarna beskriva sitt dagliga arbete med fokus på inlärningsituationer. Vidare gick arbetsterapeuten igenom den dokumentation som fanns av arbetet med enskilda personer, även här med fokus på situationer som innehöll element av inläring.

Arbetsterapeuten tittade på hur sådana uppdrag formulerades från biståndsbedömare, hur de planerades och genomfördes av boendestödjarna samt vilka resultat man hade uppnått genom insatserna. När besöken hos samtliga enheter var genomförda tog varje boendestödjare ställning till om han eller hon ville medverka som lärare i projektet.

Utbildningsdag 2

Den andra utbildningsdagen riktades enbart till de fem boendestödjare som valt att vara lärare och som skulle pröva metoden tillsammans med oss. Under denna utbildningsdag fick lärarna en repetition av metodens teoretiska grund och en fördjupning av principerna för metoden. De fick också praktiskt prova att utföra vissa av de moment som metoden innehåller.

Tillämpningsstöd

Efter utbildningsdagen delades lärarna i två grupper med två respektive tre personer. Grupperna fick tillämpningsstöd 1,5 timmar vardera varannan vecka av projektets arbetsterapeut. Tillämpningsstödet syftade till att ge metodstöd och att ge tillfälle att diskutera svårigheter i tillämpningen av Lära Rätt. Sammankomsterna gav också arbetsterapeuten ytterligare inblick i problem och svårigheter i tillämpningen, som senare kunde komma att beaktas vid modifiering av metoden.

För att kontrollera att arbetsterapeuten lyckats förmedla de olika stegen i Lära Rätt ombads lärarna efter en tid att oberoende av varandra skriftligt förklara innebörden av huvudbegreppen i Lära

Rätt, på ett liknande sätt som om de skulle förklara för en kollega som inte kände till metoden. Begreppen som de skulle förklara var: Aktivitetsbeskrivning, bedömning av aktivitetsutförande, att lära ut enligt principerna för Lära Rätt samt lärarens roll och agerande i den konkreta inlärningsituationen. Samtliga lärare kunde då på ett utförligt och bra sätt beskriva de olika stegen i Lära Rätt.

Praktisk prövning av inlärningsprogrammen

Den praktiska prövningen av inlärningsprogrammen pågick under maj, juni och september 2004 inom en enhet för boendestöd i Stockholms Stad. Från början deltog fem boendestödjare som lärare. De hade, vardera, en hyresgäst i gruppboendestaden som elev. En av boendestödjarna bytte under sommaren arbetsplats och var därför tvungen att avbryta sin medverkan i projektet. Hon ersattes inte av någon annan boendestödjare. Både lärare och elever var informerade om syftet med projektet och hade lämnat sitt samtycke till medverkan.

Samtliga lärare var kvinnor mellan 42 och 59 år, med bakgrund som mentalskötare eller undersköterska och med minst 10 års erfarenhet av psykiatriskt arbete och minst 2 års erfarenhet av boendestödsarbete. Eleverna var män mellan 44 och 56 år och som sedan minst tre år bodde i gruppboendestad på grund av psykiska funktionshinder relaterade till psykossjukdom, i två fall schizofreni. Lärarna och eleverna kände varandra väl sedan tidigare och det var därför möjligt för lärarna att bedöma i vilken utsträckning elevernas förmåga att utföra aktiviteterna ifråga hade förbättrats efter inlärningsprogrammen.

De aktiviteter som lärarna valde att försöka lära ut och som eleverna skulle försöka lära sig var, att plocka ihop smutsiga plagg inför kläd-tvätt (lärare-elev par A, bilaga 2a), att diska (par B, bilaga 1a) och att rengöra en toalettstol (par C och D, bilaga 3a). Dessa aktiviteter ingick i det aktuella biståndet till eleverna men uppfattades av lärarna som svåra att ge ett bra och effektivt stöd i. Lärarna fick därför tillfälle att utföra denna del av biståndet enligt Lära Rätt, som ett alternativ till det tillvägagångssätt på vilket det vanligen utfördes. Eleverna var införstådda med att detta ytterst syftade till att de skulle lära sig att, så långt som möjligt, utföra dessa aktiviteter själva med gott resultat.

Lärarna började med hjälp av checklistorna för bedömning av aktivitetsutförande (bilaga 2b, 1b respektive 3b) att försöka bedöma vilka moment i dessa aktiviteter som respektive elev redan kunde och vilka som eleven skulle behöva lära sig eller träna ytterligare. Mot bakgrund av dessa bedömningar planerade lärarna i samråd med projektets arbetsterapeut hur inläringen skulle gå till, d.v.s. hur de individuella inlärningsprogrammen skulle se ut. Under genomförandet av inlä-

ningsprogrammen hade lärarna genom tillämpningsstödet regelbunden kontakt med arbetsterapeuten för diskussion och råd.

Av sammandragen av respektive lärares arbete med sin elev nedan framgår det, att lärarna hade svårigheter att ikläda sig rollen som pedagog, såväl under bedömnings- som under instruktionsfasen. Lärare A misstrodde sin elevs förmåga att lära sig den valda aktiviteten och lyckades aldrig strukturera inläringssituationen och informera eleven om vad som förväntades av honom på ett adekvat sätt. Inte heller lärarna B, C och D gav alltid eleverna tillräckliga instruktioner i förväg om hur enskilda handlingar skulle utföras och det fanns också brister i återkopplingen på utförandet. De hade svårt för att påpeka för eleverna när momenten i aktiviteterna inte utfördes korrekt. Eleverna bromsades heller inte alltid vid felaktigt utförande, vilket strider mot huvudprincipen i felfri inläring. Dessa svårigheter gjorde att lärarna inledningsvis frångick principerna för Lära Rätt och föll tillbaka på tidigare arbetssätt.

Genom arbetsterapeutens tillämpningsstöd i metoden kunde dock dessa svårigheter efter hand till stor del övervinnas, åtminstone i lärare-elevparen B, C och D. Råd om förhållningssätt och praktiskt övning i lärarrollen tillsammans med arbetsterapeuten gjorde det lättare för lärarna i dessa par att bli tydliga i sina lärarroller, vilket återverkade positivt på eleverna och inläringen gick därefter framåt.

Schemalaggningen av lärarnas arbete i stort försvårade också lärarnas möjligheter att planera och genomföra inlärningsprogrammen på ett optimalt sätt. Det gällde i synnerhet för lärarna A och B, som uppgav att schemalaggningen av deras arbetstid totalt sett gjorde det svårt att dels hinna med alla förberedelser och dels att planera in fasta, regelbundna inläringstillfällen med eleverna i projektet.

Trots lärarnas svårigheter som pedagoger och de hinder som deras arbetsscheman gav, lyckades tre av de fyra eleverna (B, C och D) lära sig att genomföra de valda aktiviteterna på ett korrekt sätt, enligt lärarnas bedömning. För eleven A uppstod ingen inläring. Lärare A tvivlade på att metoden var lämplig för eleven och lärde därför inte heller ut aktiviteten på det sätt som hon blivit anvisad att göra. Elevens fysiska hälsa försämrades allvarligt under projekttiden, vilket naturligtvis också var ogynnsamt för inläring.

Två av eleverna (B och C) blev också mer engagerade i aktiviteten än tidigare; eleven i par B till och med hämtade sin lärare på kontoret för att få påbörja sin aktivitet, att diska, vilket aldrig hade hänt tidigare. Eleven i par C tog i slutet av projekttiden initiativ till att utföra aktiviteten, att rengöra toalettstolen, på egen hand för att sedan stolt visa upp detta för sin lärare. Ingen av eleverna blev mindre engagerad i

aktiviteterna än vad de varit tidigare och ingen uttryckte heller större missnöje än tidigare över att behöva utföra aktiviteterna.

Här följer ett sammandrag av respektive lärares arbete med sin elev. Sammandragen är uppdelade i fem delar: lärare och elev, val av aktivitet för inläring, bedömning av aktivitetsutförande, arbetsterapeutens råd till läraren och genomförande.

Lärare-elevpar A

Lärare: kvinna, 42 år, undersköterska sedan 1979 och med 15 års erfarenhet av psykiatriskt arbete, varav de senaste 3 åren i boendestöd.

Elev: man, 51 år, med schizofreni sedan sena tonåren och hyresgäst i gruppboestad sedan 1999.

Val av aktivitet: Läraren hade svårt att välja en aktivitet som hon tyckte var lämplig i förhållande till sin uppfattning om elevens förmåga att lära sig nya saker. Valet föll slutligen på att tvätta kläder, eftersom eleven vanligtvis inte samlade ihop sina smutsiga kläder själv utan lät dem ligga på golvet tills läraren kom och plockade upp dem. Eftersom läraren ansåg att det skulle vara omöjligt för eleven att lära sig att sköta tvättmaskinen själv begränsades uppgiften till att eleven skulle lära sig att självmant plocka upp smutsig tvätt från golvet och lägga den i en tvättkorg.

Bedömning av aktivitetsutförande: Läraren genomförde inte bedömningen enligt den anvisning hon fått av arbetsterapeuten, med hänvisning till att detta skulle kunna bli rörigt och obegripligt för eleven. Istället försökte hon, utan att förklara för eleven varför, med direkta uppmaningar få honom att plocka upp klädesplagg från golvet och lägga dem i tvättkorgen. Hon tänkte sig att på så vis bilda sig en uppfattning om hans förmåga att utföra aktiviteten. Då eleven inte svarade nämnvärt på lärarens uppmaningar, stärktes hennes uppfattning om hans oförmåga att lära sig saker och hon funderade på om det inte vore bättre att lämna honom ifred.

Arbetsterapeutens råd till läraren: Läraren bör instruera eleven om vilka plagg eller hur många plagg han skall plocka upp och lägga i tvättkorgen, samt låta antalet plagg styras av den dagsform eleven befinner sig i. Övriga plagg skall läraren plocka upp. För att eleven skulle lära sig en rutin för att lättare få ned samtliga smutsiga platt i tvättkorgen, föreslås han plocka upp kläderna i en viss ordning: först kläder på och nedanför sängen, sedan kläder på och nedanför soffan, osv. Inläringstillfällena bör förläggas till förmiddagar, då eleven verkar vara som piggast.

Genomförande: Vid samtliga inläringstillfällen hoppade läraren över den inledande instruktionen om vilka plagg och hur många eleven

skulle plocka upp. Då elevens tvättkorg av okänd anledning försvunnit bestämde läraren att smutstvätten skulle läggas på en stol istället för i tvättkorgen. Läraren uppmanade sedan eleven att ta upp några av de smutsiga plaggen och lägga dem på den anvisade stolen, men han följde inte dessa uppmaningar annat än då läraren satte ett klädesplagg direkt i handen på honom. När eleven inte reagerade på hennes uppmaningar, plockade hon istället upp resten av kläderna själv. Läraren fick av arbetsterapeuten rådet att köpa in en ny tvättkorg till eleven, eftersom en av principerna i Lära Rätt är att inlärningen ska ske i den miljö och med de redskap som eleven kommer att använda när eleven utför aktiviteten på egen hand. Detta skedde inte under projekttiden.

Läraren betvivlade att eleven någonsin skulle kunna lära sig att själv-
mant plocka ihop sin smutstvätt. Hon funderade också över om denna
metod kunde fungera på denna elev.

I samband med att elevens hälsotillstånd, särskilt somatiskt, försäm-
rades under sommaren 2004, bestämde läraren sig för att inte längre
arbeta med denna elev i projektet, då hon ansåg att det inte längre var
meningsfullt för honom. Läraren berättade för arbetsterapeuten att
hon hade prövat metoden hos en annan brukare, också där i aktivitet-
en klädtvätt och nått goda resultat. Därför önskade hon fortsättnings-
vis arbeta med denna person istället.

Lärare-elevpar B

Lärare: kvinna, 43 år, mentalskötare sedan 1979 och boendestödjare
sedan 1999 inom den enhet där projektet Lära Rätt genomfördes.

Elev: man, 45 år, insjuknade i schizofreni i början av 80-talet och bor
sedan mitten av 90-talet i gruppbostad. Han får stöd med det han
önskar, i dagsläget inköpsplanering, vissa måltider, städning och
klädtvätt.

Val av aktivitet: Läraren valde aktiviteten att diska för hand, då
detta var en aktivitet som hon haft svårt att få eleven att utföra. De
gångar han diskade blev inte disken ren och han fullföljde inte heller
uppgiften. Diskningen föregicks också alltid av upprepade
uppmaningar från personalen.

Bedömning av aktivitetsutförande: Läraren utförde bedömning av
aktivitetsutförande enligt den instruktion hon fått av arbetstera-
peuten. Vid bedömningen observerade hon att eleven inte tappade upp
något diskvatten utan diskade under rinnande vatten. Vissa av
föremålen diskade han enbart invändigt eller enbart på ovansidan.
När han slutligen skulle torka av diskbänken knycklade han ihop

trasan till en boll och förde den runt några varv på diskbanken, för att slutligen kasta ned den i diskhon och gå ifrån köket.

Arbetsterapeutens råd till läraren: Läraren hade fått rådet att samtala med eleven om sin bedömning av aktivitetsutförandet och att instruera honom om hur de olika handlingarna kan genomföras för att få ett bättre resultat. Eftersom läraren planerade inläringstillfällena till tider som blev över i hennes schema kände eleven inte på förhand till vilken tid läraren skulle komma. Läraren fick då rådet att ha fasta tider för inläring, för att på så sätt underlätta igångsättningen av aktiviteten. Det skedde dock inte under projekttiden då lärarens schema inte tillät detta.

Genomförande: Vid inläringen hade läraren svårt att få eleven att påbörja diskningen. Hon fick ägna en del tid till detta, men lyckades alltid till sist få honom att påbörja diskningen. När eleven börjat diska ville läraren helst inte störa honom då hon trodde att han då skulle bli irriterad och sluta diska. Därför fick inte alltid eleven instruktioner i hur han skulle göra för att uppnå ett bättre resultat vid diskningen. Vid inläringen uppfattade läraren att eleven inte stördes av inre röster i samma utsträckning som han vanligtvis gjorde. Läraren menade att det verkade som om han valde att lyssna till hennes instruktioner istället för på rösterna.

Vid projekttidens slut hade läraren arbetat upp en rutin för inläringstillfällena hos eleven. Läraren menade att rutinen bidrog till att det på slutet gick lättare för eleven att komma igång med diskningen. Vid ett tillfälle i projektets slutfas hade eleven till och med själv hämtat läraren på kontoret, då han ville komma igång med disken. Detta hade inte hänt tidigare. Det svåra var nu enligt läraren att få gehör hos övrig personal för de rutiner hon arbetat upp.

Under den senaste tiden har läraren börjat lära eleven hur man hänger tvätt med hjälp av Lära Rätt principerna.

Lärare-elevpar C

Lärare: kvinna, 57 år, mentalskötare sedan 1993, arbetat som boendestödare sedan 2002 på den enhet där projekt genomfördes.

Eleve: man, 56 år, återkommande depressioner med psykotiska inslag. Han bor i gruppbostad sedan tre år tillbaka och får stöd 1-2 timmar i veckan med de göromål som han för tillfället vill ha hjälp med.

Val av aktivitet: Eleven ansvarar för städning av de gemensamma toaletterna i gruppboistaden men har haft svårigheter att utföra denna uppgift med gott resultat. Därför valde läraren aktiviteten att rengöra en toalettstol.

Bedömning av aktivitetsutförande: Vid de första två tillfällena hade eleven redan rengjort toaletten när läraren kom för att utföra bedömning av aktivitetsutförande. Läraren lät därför eleven muntligt redogöra för hur han rengjort toaletten. Av hans berättelse framgick att han inte hade utfört alla moment som normalt ingår vid rengöring av en toalettstol och de moment som han hade genomfört var inte tillräcklig väl gjorda.

Arbetsterapeutens råd till läraren: Eftersom läraren tyckte att det kändes obekvämt att säga till eleven att det fanns delar i det han gjorde som skulle kunna utföras annorlunda och bättre, fick hon rådet att lägga tyngdpunkten på att det var hon som höll på att lära sig en ny metod för att lära ut vardagliga aktiviteter. Arbetsterapeuten gav tid för praktisk övning i att instruera och för att samtala om rollen som pedagog i boendestöd.

Genomförande: Vid det första inlärningsstillfället lät läraren eleven rengöra toaletten. När hon såg vilka svårigheter han hade visade hon honom hur han skulle kunna göra och gav förslag på bra redskap vid toalettrensning. När läraren nästa gång kom till eleven ville han genast påbörja rengöringen av toalettstolen. Läraren bromsade då upp honom och demonstrerade själv de moment som de skulle arbeta med. Eleven lärde sig snart att med gott resultat genomföra de olika momenten i toalettrensningen. Efterhand uppgav också läraren att hon kände sig mer bekväm i rollen som lärare. Hon sa att hon blivit mer tydlig även mot andra brukare, när det gällde att visa på bra och effektiva metoder för att utföra olika aktiviteter. Tidigare har hon inte påtalat när något inte fungerat utan i tysthet själv rättat till det åt brukaren.

Vid projektets slut städade eleven gruppboendets båda toaletter självständigt och med gott resultat. Läraren trodde att en av anledningarna till att han lärt sig detta så snart var att han i och med projektet fått mer uppmärksamhet än vad han vanligtvis brukade få.

Lärare-elevpar D

Lärare: kvinna, 59 år, yrkeserfarenhet av psykiatri sedan 1969, utbildad till 1:e skötare 1983. Hon arbetar som boendestödare sedan 1995 på den enhet där projektet genomfördes.

Elev: man, 44 år, psykosjukdom utan närmare specifikation sedan 20 års ålder och haschmissbruk. Han bor i gruppboendestad sedan flera år och får hjälp med framförallt städning 1-2 timmar i veckan.

Val av aktivitet: Läraren valde aktiviteten att rengöra en toalettstol, eftersom den tilltänkta eleven hade svårt att städa sin toalett. Hon

menade också att många andra personer som får boendestöd också ofta har smutsiga toaletter och en pedagogisk metod för att lära ut en sådan städning skulle därför vara användbar även i arbetet med andra än eleven.

Bedömning av aktivitetsutförande: När läraren träffade eleven för bedömning av aktivitetsutförande ville hon tona ned sitt eget kunnande då hon menade att det skulle bidra till att förhållandet mellan dem blev mer jämbördigt. Utöver övriga instruktioner tillade hon därför att hon själv inte var helt säker på hur man gick tillväga vid rengöring av toalettstolen och att hon kanske kunde lära sig något av eleven. Läraren såg vid bedömningen att eleven visserligen utförde alla moment i aktiviteten men att han arbetade mycket forcerat, hoppade över vissa handlingar och ville vid ett flertal tillfällen ta paus i arbetet.

Arbetsterapeutens råd till läraren: Eftersom boendestödstillfällena vanligtvis inleddes med att städa lägenheten och avslutades med att rengöra toalettstolen, orkade inte eleven alltid med att ta emot de instruktioner läraren skulle ge. Läraren fick därför rådet att inleda med toalettrensningen. Denna lärare var också obekvämt i rollen som lärare och även hon fick rådet att lägga tonvikten på att det var hon som höll på att lära sig en ny metod för att lära ut vardagliga aktiviteter. Tid ägnades åt att läraren fick öva, med arbetsterapeuten som elev, på hur hon skulle instruera om rengöring av toalettstolen.

Genomförande: Det dröjde en tid innan läraren kom igång med att lära ut aktiviteten, dels på grund av att hon själv blev sjuk och dels på grund av att elevens mor besökte honom och städade åt honom. Till en början hade läraren svårt att bromsa upp eleven för att få tillfälle att instruera och demonstrera, men efter en tid blev hon allt mer säker i sin roll som lärare och lyckades bra med att ge eleven de instruktioner som han behövde. Eleven svarade bättre på lärarens instruktioner när hon var tydlig med sina syften. Hon tyckte själv att det gick bättre när hon var den som styrde tempot i inläringssituationen. Eleven lärde sig rengöra sin toalett på mycket få inläringstillfällen.

För att stötta honom i att även fortsättningsvis klara av att rengöra sin toalett lade läraren in toalettrensningen i hans ordinarie städ-schema. Hon skulle också kortfattat skriva ner den arbetsordning som eleven använt sig av och sätta upp denna i hans badrum, så att även övrig personal skulle kunna stötta honom på samma sätt som hon gjort. Läraren började också med att lära eleven att fylla diskmaskinen utifrån av principerna i Lära Rätt. Hon berättade också att hon hos en annan brukare lärde ut hur man bäddar en säng med hjälp av principerna i Lära Rätt.

Slutsatser

I detta pilotprojekt prövade vi delar av Lära Rätt genom att ta fram exempel på aktivitetsbeskrivningar av vardagsaktiviteter och ett förslag till metod för bedömning av aktivitetsutförandet och sekvensering av aktivitetsmomenten enligt principerna för felfri inläring. Vi prövade också hur detta kunde omsättas i några exempel på individuella program för inläring av enkla vardagsaktiviteter (att diska, att förbereda för klädtvätt och att rengöra en toalettstol) och hur dessa program fungerade i praktiken för boendestödspersonal och brukare. Den praktiska prövningen gjordes i samarbete med fyra boendestödjare (här kallade lärare) som skulle lära ut dessa aktiviteter och fyra personer med psykiska funktionshinder (här kallade elever) som ville lära sig aktiviteterna. Lärarna var mentalskötare med flera års erfarenhet av boendestödsarbete. Eleverna var personer med psykosjukdom som bott i gruppboende stadigt under flera år och under tiden fått hjälp med städning och andra aktiviteter i hushåll och hemliv. Lärarna hade utfört boendestödsarbete för och med eleverna under flera år och kände därför eleverna väl innan projektet startade.

Resultatet tyder på att sådana program kan fungera i boendestöd och att de kan medföra vinster för både boendestödspersonal och dem de bistår. Men det fanns också svårigheter som vi måste beakta i den fortsatta utvecklingen av Lära Rätt.

Tre av de fyra eleverna i vårt projekt lärde sig att utföra den valda aktiviteten på ett korrekt sätt. Två av eleverna blev också mer engagerade i aktiviteten än tidigare och ingen av eleverna blev mindre engagerad i aktiviteterna än vad de tidigare varit eller uttryckte större missnöje än tidigare över att behöva utföra aktiviteterna.

För den fjärde eleven skedde ingen inläring. Läraren för denne elev tvivlade på att metoden var lämplig för honom och hon följde därför inte inlärningsprogrammet på ett korrekt sätt. En annan bidragande svårighet för denne elev var att hans somatiska hälsotillstånd försämrades så allvarligt under sommaren att läraren bedömde att han inte längre kunde medverka i aktiviteten.

För lärarna innebar arbetssättet att de efter hand blev tydligare i sin pedagogiska funktion och att de fick ett konkret och tydligt program för boendestödstillfällena. Denna förändring föreföll att göra det lättare för lärarna att diskutera sitt arbete med sina kollegor, kanske genom att fokus kunde förskjutas från den egna personen och de egna känslorna i arbetet med brukaren, till att mer handla om metoder i arbetet i förhållande till brukarens behov och färdigheter. Att lärarna dessutom använde metoden även med andra personer som hade bo-

endestöd, men som inte ingick i projektet, måste tolkas som att lärarna tyckte att metoden var bra och lämplig i sitt arbete. Sammantaget tycktes detta arbetssätt leda till en större tillfredsställelse i arbetet.

Resultatet tyder också på att en pedagogisk metod som Lära Rätt är möjlig att tillämpa inom den tid som boendestödjare har till förfogande vid ett stödtillfälle. Lärarna i vårt projekt fick varken tillägg i tid eller någon minskad arbetsbelastning i form av färre personer att hjälpa under projekttiden och de uttryckte heller aldrig att detta var ett problem. Lära Rätt berör aktiviteter som redan idag måste utföras i boendestöd. Då antalet personer som behöver hjälp växer och belastningen på boendestödjarna därmed ökar, är ökad självständighet hos dem som får hjälp inte bara ett sätt att öka tilltron till den egna förmågan utan också ett sätt att få bättre balans mellan olika inslag i verksamheten.

Vi mötte dock svårigheter i den praktiska tillämpningen av inlärningsprogrammen som dels hade att göra med boendestödjarens roll som pedagog och dels med schemaläggning av boendestödjarnas arbetstid.

Alla lärare hade inledningsvis svårt att ta på sig rollen som pedagog. En orsak till detta kan vara att mentalskötare är skolade i behandlingsarbete och ofta varken har utbildning för eller erfarenhet av pedagogiskt inriktade arbetsuppgifter. De kan i allmänhet därför ha svårt att se sig själva som pedagoger, vilket i förlängningen kan leda till att man misstror sin förmåga att kunna instruera någon på ett effektivt sätt utan att skrämma eller kränka den som man vill stödja att lära sig något.

Vi tror att de svårigheter i rollen som pedagog som lärarna i vårt pilotprojekt hade kan förekomma bland boendestödjare i allmänhet. Det är i så fall något som vi måste beakta i utformningen av läromaterialet för Lära Rätt, kanske genom att varva teori och praktik och med konkreta exempel åskådliggöra hur man kan analysera vardagsaktiviteter och hantera de svårigheter som uppstår i det pedagogiska arbetet i boendestöd och sysselsättning.Handledning i form av tillämpningsstöd är nog också en förutsättning för detta slags arbete, åtminstone tills man känner sig säker i sin roll som pedagog. Tillämpningsstödet kan ge tillfälle till fortsatt utbildning av boendestödjare med pedagogiska arbetsuppgifter och kan underlätta att hålla fast vid de principer och metoder som Lära Rätt föreskriver. Dessa principer och metoder kan, på grund av att de är utformade för personer med minnesstörningar och andra kognitiva funktionsstörningar, upplevas som både alltför ”fyrkantiga” och styrande, och då väcka tveksamhet om man inte till fullo förstår den teoretiska grunden och tankesättet bakom och varför personer med kognitiva störningar behöver hjälp med inläring på ett så tydligt och konkret sätt.

Instruktion, inläring och träning enligt Lära Rätt kräver en förutsägbarhet och regelbundenhet i boendestödjtjänsten som var svår för våra lärare att erbjuda med den schemaläggning av arbetstiden som då förelåg. Inläringstillfällena kunde inte planeras in så att eleverna på förhand alltid visste när lärarna skulle komma och träningen kunde inte heller planeras efter elevernas dygnsrytm. Lärarna uttryckte själva frustration över schemaläggningen, vars negativa effekter för det pedagogiska arbetet tydliggjordes av projektet. Vikten av kontinuitet och regelbundenhet i denna form av arbete måste därför betonas ytterligare i vidareutvecklingen av Lära Rätt.

Vi mötte också svårigheter med de blanketter och checklistor som användes för aktivitetsbeskrivningar och bedömning av aktivitetsutförande. Enligt lärarnas bedömningar var materialet ändamålsenligt när det gäller innehållet men svårt att hantera i det praktiska arbetet. Material av det här slaget behöver därför göras mer lättillgängligt och användarvänligt.

Sammantaget tyder resultaten från vårt pilotprojekt på att Lära Rätt kan bli en lämplig och användbar metod för att stödja personer med psykiska funktionshinder som vill lära sig att klara aktiviteter i det dagliga livet på egen hand. Metoden kan möjligen också ha potential att utveckla och tydliggöra de pedagogiska inslagen i boendestödjarrollen och att öka arbetstillfredsställelsen. Resultaten talar därför för en fortsatt utveckling av Lära Rätt till ett läromedel för boendestödjare. Att beakta i utvecklingsarbetet är, att ett sådant läromedel måste innehålla tydliga instruktioner för arbetet, med många praktiska exempel varvade med teoretiska förklaringar. Instruktions- och bedömningsmaterialet behöver också vidareutvecklas för att kunna vara lättanvända redskap i det praktiska arbetet.

Referenser

1. Socialdepartementet. Valfärd och valfrihet - service, stöd och vård för psykiskt störda (SOU 1992:73). Stockholm: Norstedts; 1992.
2. Socialstyrelsen. Valfärd och valfrihet? Slutrapport från utvärderingen av 1995 års psykiatrireform. Stockholm: Socialstyrelsen; 1999.
3. Elvevåg B, Goldberg TE. Cognitive impairment in schizophrenia is the core of the disorder. *Critical Reviews in Neurobiology* 2000;14:1-21.
4. Goldberg TE, David A, Gold JM. Neurocognitive deficits in schizophrenia. In: Hirsch SR, Weinberg DR, editors. *Schizophrenia*. 2nd ed. Oxford: Blackwell; 2003. p. 168-184.
5. Green MF, Kern RS, Braff DL, Mintz J. Neurocognitive deficits and functional outcome in schizophrenia: are we measuring the "right stuff"? *Schizophrenia Bulletin* 2000;26:119-136.
6. Rempfler MV, Hamera EK, Brown CE, Cromwell RL. The relations between cognition and the independent living skill of shopping in people with schizophrenia. *Psychiatry Research* 2003;117:103-112.
7. Semkovska M, Bedard M-A, Godbout L, Limoge F, Stip E. Assessment of executive dysfunction during activities of daily living in schizophrenia. *Schizophrenia Research* 2004;69(2-3):289-300.
8. Semkovska M, Stip E, Godbout L, Paquet F, Bédard MA. Behavioral disorganization in schizophrenia during a daily activity: the kitchen behavioral scoring scale. *Brain and Cognition* 2002;48(546-553).
9. Twamley EW, Doshi RR, Nayak GV, Palmer BW, Golshan S, Heaton RK, et al. Generalized cognitive impairments, ability to perform everyday tasks, and level of independence in community living situations of older patients with psychosis. *American Journal of Psychiatry* 2002;159:2013-2020.
10. Bellak AS, Mueser KT, Gingerich S, Agresta J. *Social skills training for schizophrenia. A step-by-step guide*. New York: Guildford Press; 1997.
11. Liberman RP. *Social and independent living skills. Symptom management module*. Los Angeles: UCLA Clinical Research Center for Schizophrenia and Psychiatric Rehabilitation; 1988.
12. Liberman RP. *Social and independent living skills. Workplace fundamentals module*. Los Angeles: UCLA Clinical Research Center for Schizophrenia and Psychiatric Rehabilitation; 2000.
13. Borell P. *Handbok till Steg för steg. Ett Självständigt Liv*. Värnamo: Psykologia; 2001.
14. Wennström K, Wennström E. *Grundkurs i ESL-pedagogik*. 3:e ed. Stockholm: IVH Institutet för vård- och hälsopsykologi AB; 2004.
15. Nylund T, Wadeskog Suomalainen A. *Socialpsykiatriskt boendestöd*. Stockholm: Norrmalms stadsdelsförvaltning; 1998.
16. Socialstyrelsen. *Boende för personer med psykiska funktionshinder*; 2003.
17. Rydberg K. *Hjälpmedelsförsörjningen för personer med psykiska funktionshinder*. HumanTeknik, projektrapport 1. Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet; 2003.
18. Kern RS, Wallace CJ, Hellman SG, Womack LM, Green MF. A training procedure for remediating WCST deficits in chronic psychotic patients: An adaptation of errorless learning principles. *Journal of Psychiatric Research* 1996;30:283-294.
19. Kern RS, Liberman RP, Kopelowicz A, Mintz J, Green MF. Applications of errorless learning for improving work performance in persons with schizophrenia. *American Journal of Psychiatry* 2002;159:1921-1926.
20. Kern RS, Green MF, Mintz J, Liberman RP. Does 'errorless learning' compensate for neurocognitive impairments in the work rehabilitation of persons with schizophrenia? *Psychological Medicine* 2003;33:433-442.

21. O'Carroll RE, Russell HH, Lawrie SM, Johnstone EC. Errorless learning and the cognitive rehabilitation of memory-impaired schizophrenic patients. *Psychological Medicine* 1999;29:105-112.
22. Baddeley A. Implicit memory and errorless learning: a link between cognitive theory and neuropsychological rehabilitation? In: Squire LR, Butters N, editors. *Neuropsychology of memory*. New York: The Guilford Press; 1992. p. 309-314.
23. Baddeley A, Wilson BA. When implicit learning fails: Amnesia and the problem of error elimination. *Neuropsychologia* 1994;32(1):53-68.
24. Hunkin NM, Squires EJ, Aldrich FK, Parkin AJ. Errorless learning and the acquisition of word processing skills. *Neuropsychological Rehabilitation* 1998;8:433-449.
25. Squires EJ, Hunkin NM, Parkin AJ. Errorless learning of novel associations in amnesia. *Neuropsychologia* 1997;35(8):1103-1111.
26. Hunkin NM, Squires EJ, Parkin AJ, Tidy JA. Are the benefits of errorless learning dependent on implicit memory? *Neuropsychologia* 1998;36(1):25-36.
27. Maxwell JP, Masters RSW, Kerr E, Weedon E. The implicit benefit of learning without errors. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology* 2001;54:1049-1068.
28. Wykes T. Cognitive rehabilitation and remediation in schizophrenia. In: Sharma T, Harvey P, editors. *Cognition in schizophrenia. Impairments, importance, and treatment strategies*. Oxford: Oxford University Press; 2000. p. 332-351.
29. Walker EF, Diforio D. Schizophrenia: a neural diathesis-stress model. *Psychological Review* 1997;104:667-685.
30. Socialstyrelsen. Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Stöd för rättstillämpning och handläggning. Stockholm: Socialstyrelsen; 2003.
31. World Health Organization. Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa - ICF. Stockholm: Socialstyrelsen; 2001.
32. Socialstyrelsen. Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa. Svensk version av International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Stockholm: Socialstyrelsen; 2003.

Moment	Handling	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
Matrester	Töm ut vätska ur glas, koppar och andra kärl. Skrapa/skölj bort matrester.	Ingen vätska kvar i kärlen. Inga lösa matrester kvar.	
Vatten	Ta diskpropp Placera diskpropp över avloppet i diskhon. Tappa upp tempererat vatten.	Vattnet stannar kvar i diskhon. Varmt vatten, men du bränner dig inte.	Rätt vattenmängd – tumvecket i diskhons kant. Rätt temperatur – termometer.
Diskmedel	Tillsätt diskmedel	För lite - det löddrar inte när du vispar i det För mycket - massor med lödder, eleven behöver köpa diskmedel ofta.	Diskmedelsmått. Rättmängd diskmedel, 1 tesked =5 ml
Diska	Ta diskborste Placera smutsig disk i diskhon. Diska ett föremål i taget. Borsta på och i hela föremålet. Ta disken i följande ordning: 1) glas 2) koppar 3) tallrikar 4) kastruller	Matrester är borta, det ser inte kladdigt ut – inga spår av fett, matrester, fingeravtryck.	Tankebild: måla tallriken med diskborsten. Dra med fingrar över föremålet - känn efter smuts. Äggklocka – tidsbegränsa arbetet, borsta varje föremål i 1 minut.

Moment	Handling	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
Skölja, alternativ 1	Sätt på vatten Roter föremålet under rinnande vatten	Löddret är borta	Äggklocka, tidsbegränsa arbetet – skölj 30 sekunder
Skölja alternativ 2	Ställ icke sköljda föremål på diskbänken. Skölj ett föremål i taget.	Löddret är borta	Äggklocka, tidsbegränsa arbetet – skölj 30 sekunder
Torka alternativ 1	Ställ sköljd disk i diskställ. Organisera föremålen i diskstället så att så mycket disk som möjligt får plats, utan risk att något ramlar ur eller går sönder. När disken torkat – sätt in föremålen i skåp och lådor.	Disken får plats och står stadigt i diskstället. Föremålen får plats och står stadigt i skåpen.	Märk upp var i diskstället olika föremål ska stå med färg eller text. Diskställ med särskilda fack för olika typer av föremål. Märk upp skåp och lådor.
Torka alternativ 2	Sätt diskad disk på diskbänk eller i diskställ. Organisera föremålen på diskbänk eller i diskställ. Ta fram diskhandduk, torka föremålets alla sidor. Sätt in föremålen i skåp och lådor.	Disken får plats och står stadigt på diskbänk eller i diskställ. Disken är torr, får plats, och står stadigt i skåpen.	Märk upp med färg eller text var i diskstället olika föremål ska stå. Diskställ med särskilda fack för olika typer av föremål. Ha en extra handduk till hands. En bra plats att torka handdukar till exempel spislucka, stolsrygg, handduksstång. Märk upp skåp och lådor.

Moment	Handling	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
Tömma	<p>Ta ur diskpropp och låt allt vatten rinna ut. Plocka upp eventuella matrester. Sätt ånyo i diskpropp och fyll diskhon med varmt vatten. Skrubba diskhons väggar med diskborsten. Blöt och vrid ur disktrasa, torka diskbänk.</p>	<p>Diskhon är tömd på vatten. Diskhon är tömd på matrester.</p> <p>Diskhon är ren. Diskbänken är torr och ren.</p>	<p>Hushållspapper eller plastskopa för att ta upp eventuella matrester.</p>

Bedömning av aktivitetsutförande: Att diska (ICF-kod d6401)

Bilaga 1b

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Matrester	Tömna ut vätska ur glas, koppar och andra kärl.		
	Skrapa/skölja bort matrester.		
Vatten	Ta diskpropp		
	Placera diskpropp över avloppet över diskhon.		
	Tappa upp tempererat vatten.		
Diskmedel	Tillsätta diskmedel.		
Diska	Ta diskborste.		
	Placera smutsig disk i diskho.		
	Diska ett föremål i taget.		
	Borsta på och i hela föremålet.		

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Diska (forts.)	Ta disken i följande ordning: 1) glas 2) koppar 3) tallrikar 4) kastruller		
Skölja, alternativ 1	Sätta på vatten.		
	Rotera föremålet under rinnande vatten.		
Skölja alternativ 2	Ställ icke sköljda föremål på diskbänken.		
	Skölj ett föremål i taget.		
Torka alternativ 1	Ställa sköljd disk i diskställ. Organisera föremålen i diskstället så att så mycket disk som möjligt får plats, utan risk att något ramlar ur eller går sönder.		
	När disken torkat – sätta in föremålen i skåp och lådor.		

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Torka alternativ 2	Ställa sköljd disk på diskbänk eller i diskställ. Organisera föremålen på diskbänk eller i diskställ.		
	Ta fram diskhandduk, torka föremålets alla sidor.		
	Sätta in föremålen i skåp och lådor.		
Tömma	Ta ur diskpropp och låta allt vatten rinna ut.		
	Plocka upp eventuella matrester.		
	Ånyo sätta i diskpropp och fylla dishon med varmt vatten.		
	Skrubba dishons väggar med diskborsten.		
	Blöta och vrida ur disktrasa, torka diskbänk.		

Aktivitetsbeskrivning: Att förbereda för tvätt av kläder (ICF-kod 6400)**Bilaga 2a**

Moment	Handlingar	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
Samla in tvätt	<p>Samla in alla smutsiga kläder från golvet och lägg i tvättkorgen.</p> <p>Samla in alla smutsiga kläder från soffa och lägg i tvättkorgen.</p> <p>Samla in alla smutsiga kläder från stolar och lägg i tvättkorgen.</p> <p>Samla in alla smutsiga kläder från säng och lägg i tvättkorgen.</p>	<p>Golvet är fritt från smutsiga kläder.</p> <p>Inga smutsiga kläder i soffa.</p> <p>Inga smutsiga kläder på stolarna.</p> <p>Inga smutsiga kläder i sängen.</p>	<p>Ha bestämd ordning för hur detta görs. Börja till exempel alltid med att kolla soffan, sedan alla stolar, osv. Gör ”promenaden” i rummet logisk och metodisk.</p>
Transportera tvätt till tvättstuga.	Bär tvättkorgen till tvättstugan.	Tvättkorgen står i tvättstugan.	

Bedömning av aktivitetsutförande: Att förbereda för tvätt av kläder (ICF-kod d6400)**Bilaga 2b**

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Samla in tvätt	Samla in alla smutsiga kläder från golvet och lägg i tvättkorgen.		
	Samla in alla smutsiga kläder från soffa och lägg i i tvättkorgen		
	Samla in alla smutsiga kläder från stolar och lägg i tvättkorgen.		
	Samla in alla smutsiga kläder från säng och lägg i tvättkorgen.		
Transportera tvätt till tvättstuga	Bär tvättkorgen till tvättstugan.		

Moment	Handling	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
Rengöring i toalettstolen	<p>Lyft upp toalettlock och toalettsits.</p> <p>Spruta rengöringsmedel under wc-kanten alla sidor och i toalettstolens botten.</p> <p>Låt rengöringsmedlet verka medan toalettlock och sits rengörs, se nästa moment.</p>	<p>Den rinner rengöringsmedel längs insidorna i toalettstolen.</p>	<p>Färgat rengöringsmedel för att enklare kunna kontrollera att samtliga ytor sprutats med rengöringsmedel.</p> <p>Markering på insidan av toalettringen. Börja spruta vid markeringen, spruta runt hela insidan, avsluta vid markeringen.</p>
Rengöringsmedel på toalettlock och sits.	<p>Tag av toalettlock och toalettsits och ställ dem i duschutrymme eller badkar.</p> <p>Sätt på temperat vatten och skölj av ovan och undersida på lock och sits.</p> <p>Spraya med rengöringsmedel på sits och lock.</p>	<p>Toalettlock och -sits finns i duschen/badkaret.</p> <p>Vattnet skall vara varmt, utan att vara brännhett.</p>	<p>Markering på duschtermostat som visar vilken temperatur som skall ställas in.</p> <p>Markering på duschblandaren som visar vilket vattentryck det skall vara för att lättast genomföra uppgiften.</p> <p>Färgat rengöringsmedel för att enklare kunna kontrollera att hela ytan är sprayad.</p>

Moment	Handling	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
Rengöring av toalettlock och sits	<p>I dusch/badkar:</p> <p>Borsta ovan och undersida på toalettlock och -sits med diskborste.</p> <p>Sätt på tempererat vatten och skölj av ovan och undersida på lock och sits.</p> <p>Spola av duschgolvet eller badkaret.</p> <p>Låt lock och sits stå i duschen/badkaret och rinna av medan toalettstolens in och utsida rengörs.</p>	<p>Allt rengöringsmedel är borta. Toalettlock och sits är rena och fria från synlig smuts.</p>	<p>Röd diskborste som endast används för det här ändamålet. Diskborsten har en fast plats.</p>
Invändig rengöring av toalettstol	<p>Borsta toalettens insida med toalettborsten, börja längst upp dvs. strax under toalettringen, och borsta alla fyra sidor.</p> <p>Borsta sist toalettstolens botten och bottenkrök.</p> <p>Spola.</p>	<p>Inget koncentrerat rengöringsmedel finns kvar på kanterna. Insidans ytor är rena och relativt vita.</p>	<p>Markering på insidan av toalettringen. Börja borsta vid markeringen, borsta runt hela insidan, avsluta vid markeringen.</p>

Moment	Handling	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
<p>Rengöringsmedel på toalettstolen</p>	<p>Spraya rengöringsmedel: ovanpå toalettstolen på vattentankens framsida där toalettringen brukar ligga på toalettstolens framsida på toalettstolens sidor</p>	<p>Rengöringsmedel finns på toalettstolens samtliga sidor: ovanpå toalettstolen på vattentankens framsida där toalettringen brukar ligga på toalettstolens framsida. på toalettstolens sidor. För lite rengöringsmedel: det blir ej rent. För mycket rengöringsmedel: svårt att senare torka av ytan, det rinner mycket rengöringsmedel på golvet, eleven behöver köpa rengöringsmedel ofta.</p>	<p>Färgat rengöringsmedel för att enklare kunna kontrollera att hela ytan är sprayad. Tre sprayningar med sprayflaskan på varje sida.</p>

Moment	Handling	Hur vet man att man lyckas	Hjälpmedel
Torka av toalettstolen	<p>Blöt och vrid ur trasa under kranen i tvättstället.</p> <p>Torka med trasa ovanpå toalettstolen och på vattentankens framsida. Skölj och vrid ur trasan under kranen i tvättstället.</p> <p>Torka där toalettringen brukar ligga. Skölj och vrid ur trasan under kranen i tvättstället.</p> <p>Torka på toalettstolens framsida. på toalettstolens sidor. Skölj och vrid ur trasan under kranen i tvättstället.</p> <p>Lägg trasan i tvätten.</p>	<p>Ytorna är fria från rengöringsmedel.</p> <p>Ytorna är rena.</p>	<p>Speciell färg på trasan som visar att denna endast används vid toalettrensning.</p> <p>Färgat rengöringsmedel för att enklare kunna kontrollera att allt rengöringsmedel är borttorkat</p>
Fastsättning av toalettlock och ring	Sätt fast toalettlock och -sits på toaletten.	Lock och sits går att lyfta och stänga och sitter stadigt på plats.	

Bedömning av aktivitetsutförande: Att rengöra en toalettstol (ICF-kod d6402)**Bilaga 3b**

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Rengöring i toalettstolen	Lyfta upp toalettlock och toalettsits.		
	Spruta rengöringsmedel under wc-kantens alla sidor och i toalettstolens botten. Låta verka medan toalettlock och sits rengörs, se nästa moment.		
Rengöringsmedel på toalettlock och sits.	Ta av toalettlock och toalettsits och ställa i duschutrymme eller badkar.		
	Sätta på temperat vatten och skölja av ovansida och undersida på lock och sits.		
	Spraya med rengöringsmedel på sits och lock.		

Bedömning av aktivitetsutförande: Att rengöra en toalettstol (ICF-kod d6402)

Bilaga 3b

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Rengöring av toalettlock och sits	I dusch/badkar: Borsta ovansida och undersida på sits och lock.		
	Sätta på tempererat vatten och skölja av ovansida och undersida på lock och sits. Spola av duschgolvet eller badkaret.		
	Låta lock och sits stå i duschen/badkaret och rinna av medan toalettstolens in- och utsida rengörs.		
Invändig rengöring av toalettstol	Borsta toalettens insida med toalettborsten, börja längst upp dvs strax under toalettringen, borsta alla fyra sidor.		
	Borsta sist toalettstolens botten och bottenkrök. Spola.		

Bedömning av aktivitetsutförande: Att rengöra en toalettstol (ICF-kod d6402)**Bilaga 3b**

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Rengöringsmedel på toalettstolen	Spraya rengöringsmedel ovanpå toalettstolen.		
	Spraya rengöringsmedel på vattentankens framsida.		
	Spraya rengöringsmedel där toalettringen brukar ligga.		
	Spraya rengöringsmedel på toalettstolens framsida.		
	Spraya rengöringsmedel på toalettstolens sidor.		

Bedömning av aktivitetsutförande: Att rengöra en toalettstol (ICF-kod d6402)

Bilaga 3b

Moment	Handling	Fungerar	Behöver modifieras
Torka av toalettstolen	Blöta och vrida ur trasa under kranen i tvättstället.		
	Torka med trasa ovanpå toalettstolen och på vattentankens framsida. Skölja och vrida ur trasan under kranen i tvättstället.		
	Torka där toalettringen brukar ligga. Skölja och vrida ur trasan under kranen i tvättstället.		
	Torka på toalettstolens framsida och på toalettstolens sidor. Skölja och vrida ur trasan under kranen i tvättstället.		
	Lägga trasan i tvätten.		
Fastsättning av toalettlock och ring	Sätta fast toalettlock och sits på toaletten.		

HumanTeknik

Hjälpmiddelsinstitutet, Schizofreniförbundet samt Riksförbundet för Social och Mental Hälsa, RSMH, har fått medel från Allmänna Arvsfonden och driver tillsammans ett utvecklingsprojekt – HumanTeknik. I projektet finns medel för utveckling av hjälpmedel, metoder m.m. för personer med psykiska funktionshinder. Denna skrift är framtagen med stöd från dessa utvecklingsmedel.

Schizofreniförbundet

Intresseförbundet för personer med schizofreni och liknande psykoser. Schizofreniförbundet är en organisation som arbetar med frågor som rör personer med schizofreni och liknande psykossjukdomar och deras anhöriga. Förbundet bedriver informations- och utbildningsverksamhet riktad mot allmänhet, skolor, psykiatri och kommuner m.fl.

Schizofreniförbundet

Hantverkargatan 3G, 112 21 Stockholm

Tfn: 08-545 55 980 • Fax: 08-545 55 981 • E-post: office@schizofreniforbundet.org.se

RSMH Riksförbundet för Social och Mental Hälsa

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa är en organisation av och för patienter och f.d. patienter inom psykiatrisk vård, och för andra som vill arbeta för ett bättre liv för människor med psykiska besvär och funktionshinder. RSMH arbetar bl.a. med att påverka politiker, vårdgivare och myndigheter så att människor får inflytande och makt över sitt eget liv. RSMH vill förbättra kvaliteten i vård, stöd och service till människor med psykiska besvär.

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa

Instrumentvägen 10, 126 53 Hägersten

Tfn: 08-772 33 60 • Fax: 08-772 33 61 • E-post: rsmh@rsmh.se

Hjälpmiddelsinstitutet

Hjälpmiddelsinstitutet (HI) är ett nationellt kunskapscentrum inom området hjälpmedel och tillgänglighet för människor med funktionsnedsättning.

Vi arbetar för full delaktighet och jämlikhet genom att medverka till bra hjälpmedel, en effektiv hjälpmedelsverksamhet och ett tillgängligt samhälle.

Hjälpmiddelsinstitutets verksamhet omfattar:

- provning och upphandling av hjälpmedel
- forskning och utveckling
- utredningsverksamhet
- utbildning och kompetensutveckling
- insatser inom tillgänglighetsområdet
- internationell verksamhet
- information

Hjälpmiddelsinstitutets huvudmän är staten, Landstingsförbundet och Svenska Kommunförbundet.

Hjälpmiddelsinstitutet

Box 510, 162 15 Vällingby

Tfn 08-620 17 00

Fax 08-739 21 52

Texttfn 08-759 66 30

E-post registrator@hi.se

Webbplats www.hi.se

Best nr 05323